

2. Wytyczne konserwatorskie dla zespołu zabudowy – zakres możliwych i dopuszczalnych przekształceń

Zespół zabudowy po byłej Kopalni „Katowice” posiada duże wartości urbanistyczne, architektoniczne oraz historyczne jak:

- nietypową lokalizację w centralnej części miasta, dodatkowo podkreśloną poprzez wyniesienie terenu, przez co stał się rozpoznawalnym symbolem Stolicy Regionu – Katowic.
- Widoczny historyczny, (180-cio letni) rozwój planowania zakładu wydobywczego związany ściśle z historią zmian technologicznych w górnictwie jak i sytuacją ekonomiczną, jaka panowała na ówczesnym rynku oraz z sytuacją polityczną kraju.
- Różnorodność zachowanych obiektów pochodzących z różnych okresów, począwszy od najstarszych aż po budynki współczesne. W centralnej części zespołu zachował się kompleks jednolitej w stylu zabudowy, w skład którego wchodziły obiekty wybudowane lub przekształcone na początku XX wieku.

Poniżej podano wytyczne konserwatorskie dla terenu po byłej Kopalni Katowice, w granicach własnościowych jakimi dysponuje Muzeum Śląskie.

Uwaga - na przedmiotowym terenie znajdują się obiekty i urządzenia wpisane do rejestru zabytków – wszelkie działania związane z tymi obiektami wymagają uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków.

2.1. Obiekty i urządzenia wpisane do rejestru zabytków

- Zespół Zabudowy Szybu Bartosz – nadszypie z wieżą, maszynownia z wyposażeniem oraz budynek siłowni i hali sprzężarek – należący do KWK Kleofas – Katowice, usytuowany w Katowicach przy ul. Kopalnianej 6 – obejmuje wymienione budynki wraz z terenem w bezpośrednim otoczeniu – decyzja Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków nr A/16/99 z dnia 25 maja 1999 roku
- Parowa maszyna wyciągowa znajdująca się w maszynowni szybu Bartosz KWK Katowice – Kleofas Ruch II Katowice przy ul. Kopalnianej 6, wpisana do rejestru zabytków nr B/6/99, decyzją Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 31 sierpnia 1999 roku

2.2. Wytyczne konserwatorskie dla zespołu usytuowanego w granicach opracowania

- sylweta kopalni z charakterystycznymi dominantami przestrzennymi (szyby, wieża wodna) usytuowana na wyniesieniu, widoczna z wielu centralnych miejsc miasta - powinna pozostać (w nieco zmienionym kształcie, spowodowanym wyburzeniem części zespołu oraz wprowadzeniem w przyszłości nowych obiektów związanych z funkcją Muzeum) - w urbanistyce i przestrzeni miasta. Ponadto zespół zabudowy kopalni górujący nad miastem, które powstało dzięki rozwojowi przemysłu, jak również widok na miasto Katowice rozciągające się poniżej dawnej kopalni – stanowi symbol powiązań miasta z przemysłem wydobywczym.
- zaleca się przedstawienie charakterystycznych elementów związanych z rozwojem technologii wydobywania węgla (pozostawienie istniejących elementów, rekonstrukcje, ewentualne przeniesienie elementów z innych zakładów) w tym np. biedaszybów, szybów odkrywkowych, kołowrotów ręcznych

- w projekcie zagospodarowania terenu należy uczytelnić w terenie historyczny układ dróg, w tym:
 - zarys dawnego wjazdu na teren Kopalni od północy,
 - główną drogę zakładową, o przebiegu pn- pd, łączącą główne drogi dojazdowe (usytuowane poza ogrodzeniem kopalni) o horyzontalnym przebiegu, tj obecną ul. Kopalnianą od której prowadzi główne wejście na teren Zakładu oraz drogę przebiegającą wzdłuż północnego ogrodzenia terenu.
 - drogę wewnątrz zakładową biegnącą w kierunku zachodnim od głównej drogi Zakładu, przy budynkach łaźni, a następnie odbijająca w kierunku pn- zach.
 - pozostałe drogi wewnątrzzakładowe lub ich zarysy czytelne w terenie kopalni

Najstarsze drogi były wyłożone tzw „kocimi łbami”, o czym świadczą zachowane fragmenty nawierzchni. Zaleca się zachowanie jeszcze istniejących, bardzo nielicznych fragmentów nawierzchni., pozostałe – należy uzupełnić analogicznym kamieniem (granit, częściowo bazalt).

- należy zachować istniejący starodrzew (inventaryzacja oraz zalecenia dotyczące zieleni – nie są tematem niniejszego opracowania)
- należy pozostawić ogrodzenia od strony północnej zakładu oraz ogrodzenie usytuowane po południowej stronie kompleksu zabudowań Szybu Bartosz wraz ze schodami (mury ogrodzeń wykonane z kamienia, fragmentarycznie z cegły), wraz z elementami wskazującymi na miejsca usytuowania bram wejściowych. Ogrodzenia te stanowią częściowo mury oporowe dla istniejących wzniesień. Należy sprawdzić konstrukcję murów oporowych, dokonać ich ewentualnych wzmocnień (np. poprzez wprowadzenie przypór), wykonać uzupełnień, zlikwidować spękania, uczytelnić rysunek, wykonać konserwację istniejących fragmentów. W ogrodzeniu znajdującym się po południowej stronie wyniesienia na którym usytuowany jest zespół Bartosz – znajdują się schody – obecnie w bardzo złym stanie technicznym. Schody należy rozebrać i zrekonstruować z użyciem zachowanych elementów. Ogrodzenie wykonane jest z miejscowego kamienia. Podobne ogrodzenia znajdują się w tej samej Dzielnicy Bogucice, np. w rejonie starych cmentarzy. Zachowały się również zawiasy po dawnej bramie prowadzącej na teren Zespołu – brak jednak informacji dotyczących ich wyglądu. Bramę można zrekonstruować wykorzystując motywy występujące w innych elementach metalowych na terenie najstarszej części zespołu lub wykonać je jako współczesne.
- należy pozostawić zachowany betonowy bunkier - obecnie wykopany i zdeponowany na terenie Zabudowy Szybu Bartosz – należy poddać go konserwacji oraz po zlokalizowaniu jego pierwotnej lokalizacji dołączyć mapkę .
- należy zachować najstarsze obiekty (pokazane na mapce nr..), w tym te, które zostały wytypowane do pozostawienia na terenie Muzeum tj:
 - Zespołu Szybu Bartosz, wpisanego do rejestru zabytków, w tym:
 - Budynek nadszybia szybu Bartosz.
 - Wieża wyciągowa szybu Bartosz.
 - Budynek maszyny wyciągowej szybu Bartosz.
 - Wieża wyciągowa szybu Warszawa II
 - Budynek maszyny wyciągowej szybu Warszawa I
 - Budynek łaźni gwarek
 - Budynek wiertaczy
 - Budynek warsztatu elektrycznego
 - Wieża ciśnień
 - Budynek dawnej elektrowni

- Budynek łaźni głównej
- Budynek magazynu odzieży
- Budynek stolarni

2.3. Pozostałe zalecenia

- 1.1.1. zaleca się ponowne rozpatrzenie pozostawienia w całości lub częściowo budynku dawnej kuźni (jeden z najstarszych zachowanych budynków na terenie zespołu) oraz budynku warsztatów mechanicznych (wnętrze obiektu zachowane, zewnętrznie budynek przekształcony) – jako ważnych elementów całego zespołu
- 1.1.2. w budynku kuźni znajdują się wartościowe urządzenia, w tym kompletnie zachowany młot powietrzny z końca XIX w (1883?), elektryczny młot z początku XX wieku oraz prasa z końca XIX wieku. Urządzenia powinny zostać bezwzględnie zachowane.
- 1.1.3. należy zabezpieczyć wszystkie zachowane elementy wyposażenia wnętrza, Elementy nie związane trwale z obiektem zaleca się umieścić w jednym zamkniętym obiekcie, z uwagi na znaczne zagrożenie dewastacją obiektów zaleca się je czasowo (do momentu) rozpoczęcia prac zabezpieczyć, poprzez czasowe zamurowania itp., aby uniemożliwić dostęp i dewastację wystroju obiektów.
- 1.1.4. zaleca się przed rozbiórką dalszych obiektów wytypowanie i zabezpieczenie elementów, które mogą posłużyć do uzupełnień obiektów pozostających (np. cegła analogiczna do zastosowanej w obiektach wytypowanych do pozostawienia) lub mogą stanowić elementy wystroju tych budynków.

2.4. BIBLIOGRAFIA

• Źródła

- Archiwum Państwowe w Katowicach, Zbiory Kartograficzne I i II.
- Archiwum Państwowe w Katowicach Zespół Wspólnota Interesów.
- Archiwum Miasta Katowice zespół kop. Ferdynand oraz Katowice.
- K.H.W. KWK Katowice Kleofas, Archiwum Działu Szybowego / koncesje /w KWK Staszic.
- K.H.W. KWK Katowice - Kleofas ., Kartoteka Środków Trwałych.
- K.H.W.KWK Katowice Kleofas, resztki materiałów Działu Konstrukcyjnego.
- Materiały dokumentacyjne W.U O..Z. w Katowicach (korespondencja).
- Studium historyczno –techniczne kop. Katowice wyk. Politechnika Wrocławska 1985 r.
- Zbiory własne wykonawcy.
- Fotografie umieszczone w tekście pochodzą z zbiorów własnych wykonawcy.

• Literatura

- **Bohlen:** Handbuch für den oberschlesischen Industriebezirk. Kohle-Eisen-Zink, Beuthen 1942.
- **Bernhardi F.:** Bernhards Werke - Gesammelte Schriften, Kattowitz 1908
- **Borowy R. W.:** Wczoraj, dziś, jutro kopalni Katowice – Kleofas, historia węgla pisana, Katowice 1997
- **pr. zb.:** Kopalnia Katowice 1823 – 1988, Katowice 1988
- Die Bergbehörden und die ihrer Aufsicht unterstehenden Betriebe im Oberbergamtsbezirk Breslau 1944, Bunzlau 1944.

- Handbuch des Oberschlesischen Industriebezirk, Kattowitz 1913
- **Fechner H.:** Geschichte des schlesischen Berg-und Huttenwesens 1741 bis 1806, Berlin 1903.
- **Godulla Fr.:** Historia handlu i przemysłu Górnego Śląska, Poznań 1911 r
- **Hoffmann G.:** Geschichte der Stadt Kattowitz, Kattowitz 1895
- Jahrbuch des Schlesischen Vereins für berg und huttenwesen, band II ,Breslau 1960
- **Jaros J.:** Historia górnictwa węglowego w Zagłębiu Górnos Śląskim do 1914 r, Wrocław - Warszawa - Kraków 1965
- **Jaros J.:** Historia górnictwa węglowego w Zagłębiu Górnos Śląskim 1914 - 1945, Katowice - Kraków 1969
- **Jaros J.:** Słownik historyczny kopalń węgla na ziemiach polskich, Katowice 1984
- **Jaros J.:** Tajemnice górnos Śląskich koncernów, Katowice 1988
- **Jaros J.:** Organizacja rządowej administracji górniczej na Śląsku w latach 1769-1922, "Archeion" XXIV, s.187-213.
- Katowice 1865 – 1945, zarys rozwoju miasta, pr. zb. pod red.J.Szafarskiego, Katowice 1978
- Kalendarz górniczy- rok 1946, Katowice 1946.
- **Knie J.G.:** Kurze geographisches Beschreibung von Preussich Schlesien der Graffschaft Glatz und der Preus. Markgraftchaft Ober Lausitz, Breslau 1831
- **Knie J, G.:** Alphabetisch - Statistisch - Topographisches Übersicht der Doerfer, Flecken - Stadte und Andere Orte der Koeniglische Preussische Provintz Schlesien, Breslau 1845
- **Kornaczewski R.:** Jahrbuch für den Oberschlesischen Industriebezirk, Kattowitz 1900
- **Kossuth St.:** Górnictwo węglowe na Górnym Śląsku w poł. XIX w, Katowice 1965
- Kalendarz Śląski 1980
- **Luksa J.:** Rozwój wydobywania w kopalniach węgla w l. 1769 - 1948. Katowice 1959
- **Musiol L.:** Materiały do dziejów wielkich Katowic, Katowice 1936
- **Nowak-Lenartowska A.:** Budownictwo przyzakładowe w Górnos Śląskim Okręgu Przemysłowym, "Kroniki Miasta Zabrze" nr 5, 1972, s. 107-132.
- **Niedzielski A.:** Studium historyczno – urbanistyczne obszaru byłej kopalni „Katowice” wraz z wnioskami konserwatorskimi.
- **Piernikarczyk J.:** Historia górnictwa i hutnictwa na Górnym Śląsku, Katowice 1933
- **Serlo A.:** Beitrag zur Geschichte des schlesischen Bergbaues in den letzten hundert Jahren, Breslau und Berlin 1869.
- Sprawozdanie z działalności polskiego przemysłu węglowego za rok 1945-1948, Katowice 1946-1949.
- Studium Urbanistyczno – konserwatorskie Katowic wyk. PPPKZ Kraków 1985
- Statistik der Oberschlesischen Berg und Huttenwerke für das Jahr 1881 – 1913
- Statistik der Oberschlesischen Berg-und Huttenwerke, Katowice 1881-1930.
- Statistik des Oberschlesischen Berg- und Huttenmannischen Vereins E.V. in Gleiwitz, Gleiwitz 1925-1938.
- Stoięćdziesiąt lat Kopalni Węgla Kamiennego Katowice., Katowice 1973
- Szkice z dziejów górnictwa w Polsce Ludowej, Katowice 1970.
- **Szaraniec L.:** Osady i osiedla Katowic, Katowice 1980
- **Triest F.:** Topographisches Handbuch von Oberschlesien, Breslau 1861
- **Voltz H.:** Die Bergwerks und Huttenverwaltungen des ober-schlesisches Industriebezirks, Kattowitz 1892
- **Voltz H.:** Verzeichnis Oberschlesischen Industriebezirk im Jahre 1891 bmrw,
- **Westphal J.:** Jahrbuch für den Oberbergamtsbezirk Breslau, Kattowitz-Breslau-Berlin 1913